

Hüzün Turizmi: Kavramsal Bir Değerlendirme

Erkan Güneş¹

Arzu Güncü²

Gürkan Alagöz³

Özet

İnsanlık tarihsel süreç içerisinde çeşitli felaketlerle yüz yüze kalmıştır. Bu felaketler sel, deprem, tsunami, yangın, volkanik patlama gibi doğal, savaş, nükleer serpinti, kitlesel veya bireysel katliam gibi insan eliyle oluşturulan yapay sebeplerden meydana gelmiştir. Bu felaketlerin yaşandığı yerler bugün turistik anlamda değerlendirilebilmektedir. Hüzün turizmi olarak isimlendirilen bu turizm türü bugün katılımcı sayısı giderek artan bir fenomen halini almıştır. Hüzün alanları, hüznü konu olaylar, hüzün turizm motivasyonları ve bu alanları çekici kılan unsurlar her zaman merak konusu olmuştur. Bu çalışmada ulusal ve uluslararası alanyazın incelenerek hüznün turizminin durumu hakkında kavramsal bir çerçeve oluşturmak amaçlanmıştır.

1. GİRİŞ

Dünya tarihi süreçte dinazorların ölümünden, Atlantis Krallığının kaybına, Vezüv Yanardağı lavlarıyla yanan Pompei'den modern dünyayı kavuran felaketlere kadar çok çeşitli afetlere maruz kalmıştır (Disaster Tourism, 2009). Bu afetler ölüm ve trajik olaylar ile izler bırakırken, insanlarda bu trajediye saygı, hürmet veya marazi bir merak uyandırmaktadır. Bu bağlamda, Stone (2011), depremler, tsunamiler, savaşlar gibi doğal ya da insan kaynaklı felaket yerlerini ziyaret etmek isteyen turist sayısının çağdaş

- 1 Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Seyahat - Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, egunes@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9196-3958
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, arzuguncu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3143-9142
- 3 Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, galagoz@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7446-6220

toplumda her geçen gün artmakta olduğuna dikkati çekmektedir (Yan, vd., 2016). Özellikle ölüme duyulan bu ilgi gerçek veya kurgusal, medya veya başka yollarla, hüzün turizmi olgusu ile de devam etmektedir (Stone, 2006). Hüzün turizmi, trajediyi yansıtan fotoğraflar, yazılı belgeler ve medyada yer alan haberlerin ötesinde, ziyaretçileri olayın yaşandığı yerin kalbine götürmektedir (Disaster Tourism, 2009).

Turizm destinasyonları ürün çeşitlendirme yönünde hüzün turizmine dikkat çekmeye başlamıştır (Korstanje ve Ivanov, 2012). Kuzey Fransa'da Birinci Dünya Savaşı vahşet alanlarının tekrar biçimlendirilmesi, Dünya Ticaret Merkezinde (Ground Zero) vahşeti imgeleyen hediyelik eşyaların satışı, New Orleans kalıntılarına (Katrina Kasırgası sonrası) turistik gezilerin düzenlenmesi veya Auschwitz-Birkenau ve Kamboçya Ölüm Tarlaları (Killing Fields of Cambodia) gibi soykırım ve trajedi yerlerine düzenlenen turlar bu bağlamda örneklenebilir. Dolayısıyla, doğal afetler ya da insan kaynaklı trajedilerin yaşandığı bu yerler sadece anma yerleri değil, aynı zamanda ölüm ve acıyı sunan veya biçimlendirerek yeniden sunan yerler ve sergiler, ritüellerle turistik çekim merkezleri haline gelmekte ve küresel ölçekte her geçen gün yaygınlaşmaktadır (Stone, 2010). Bu tür alanlarda gerçekleşen ziyaretçi sayısı da bunun göstergesidir. 2007 yılında Polonya'daki Auschwitz-Birkenau Holokost alanını 1.2 milyon (Kang, vd., 2012), 2014 yılında ise 1.5 milyon (Bender, 2015), 2002 yılında 11 Eylül terör saldırısının olduğu Dünya Ticaret Merkezi alanını 3.6 milyon (Blair, 2002), 2011-2015 yılları arasında aynı yeri yaklaşık 18 milyon (www.911memorial.org) kişi ziyaret etmiştir.

Turistlerin önemli bir kısmı kitlelerle birlikte, geleneksel olarak her zamanki bilindik yerlere seyahat etmeye devam etse de diğerleri olağanüstü yerlerde heyecan aramaktadırlar. Böylece macera turizmi, ekoturizm ve spor turizmi gibi özel ilgi turizmi kapsamındaki turizm türlerinin popülerliği artmaktadır. Ayrıca belirsiz çağrışımlara maruz kalan yerlere de seyahat talebi her geçen gün artmakta, insanlar ölüm, acı ve felaket ile ilgili yerlere gitmektedirler. Bu kapsamda soykırım yerlerinden aileler için eğlence alanlarına kadar yüzlerce destinasyon bulunmaktadır. Bu fenomen her yıl milyonlarca turist çekmekte ve büyümektedir (Kuukasjärvi, 2006). Son yıllarda medya kitlesel ölüm, acı ve tamamen yok olma gibi karakterize edilen “felaket/afet manzaralarını” sık sık tasvir etmektedir. Bununla birlikte bazı toplumlar bu trajedi yerlerini ticari olarak uluslararası turizm amaçlı kullanma fırsatı yakalamışlardır (Korstanje ve George, 2015).

Bu bölümde hüzün turizmi ile ilgili kavramsal bir çerçeve çıkarılmaya çalışılmıştır. İlk olarak hüzün turizmi kavramı örneklendirilerek açıklanmış,

konu hakkında yapılmış çalışmalar ve hüznün turizminin motivasyon kaynaklarının neler olduğu ortaya konulmuştur. Sonuç ve değerlendirme aşamasında, bu turizm türünün gelişimi ve işleyişine ilişkin öneriler sunulmuş ve çalışma sonlandırılmıştır.

2. HÜZÜN TURİZMİ KAVRAMI

İnsanların başkalarının acısına karşı hayranlık duymasının ardındaki nedenler hüznün turizminin en çarpıcı yönlerinden birini oluşturmaktadır. İlk bakışta hüznün turizminin kökleri uzmanlar tarafından tam bir kesinlikle saptanamasa da “thanatopic” geleneğin mirası olarak görülebilir. Literatürde bu duruma farklı bakış açıları bulunmaktadır. Ölüm, acı ya da acı ile ilişkili yerlere gerçekleştirilen ziyaretler yeni bir kavram değildir. Hüznün turizminin temeli, modern çağ öncesi çağlarda da var olan eski bir kavram olmakla birlikte, günümüzde yaşadığımız toplum için yeni önem ve sonuçları bulunmaktadır (Stone, 2005). Seaton (1996) orta çağdan kalma ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda mezarları ve mezarlıkları ziyaret etme alışkanlıklarından kaynaklandığını, Lennon ve Foley (2000) doğal ve insan kaynaklı afetlere yoğunlaşan kitle iletişim araçlarının turistik bir yer oluşturmak için önemli rol oynadığını belirtmişlerdir. Araştırmalarda hüznün turizminin belirli bir gruba, mirasa ve arzuya dayanan aidiyet duygusu ve anlamlı bir deneyim kazandırdığı için kimlik ve etnik bağlılığa olan güçlü bağlılıktan kaynaklandığını ifade etmektedirler (Korstanje, 2011). Cohen (2011) hüznün turizminin topluma mesaj veren bir eğitim aracı olarak hizmet ettiğini ve geçmişin anlaşılabilmesi için tutarlı ve sembolik çerçevede kullanılabileceğini belirtmektedir (Korstanje, 2011).

Hüznün turizmine Roma Gladyatör dövüşleri ilk örnekler arasında verilebilir. Gladyatörün dövüş sonunda ölmesi veya ıstırap çekmesi ve izleyicilerin bu durumu tüketmesi, Roma Kolezyumu ilk hüznün turizmi yerlerinden biri olarak kabul edilebilir (Stone, 2005). Bununla birlikte Ortaçağda halkın idamları izlemesi başka bir örnektir. Boorstin (1964) tarafından yapılan çalışmada İngiltere’deki ilk rehberli turun idama mahkûm olmuş iki katilin idamına şahit olmak amacıyla yapıldığını iddia etmektedir (akt. Stone ve Sharpley, 2008). Kuşkusuz, bazı insanlar melankolik bir hayranlıkla, son derece korktuğu ancak kaçışın mümkün olmadığı Azrail’e tanıklık etme isteğini güvenli bir şekilde hüznün turizmi faaliyetleri ile gerçekleştirmektedirler (Stone, 2011).

Hüznün turizmi kavramının iki ana nedenden dolayı turizm akademisyenleri tarafından geniş çapta araştırıldığı ifade edilmektedir. Bu nedenlerden ilki ölümü/afeti/trajediyi asıl çekicilik unsuru haline getiren yeni bir uygulama,

ikincisi ise yaşanan afet sonrasında destinasyonları yeniden canlandırmak ve yeniden oluşturmaktır (Korstanje ve George, 2015). Turistler arasında artan ilgisinden dolayı, çok sayıda araştırmacı özel bir sosyal olgu olarak hüzün turizmine odaklanmıştır. Ancak literatürde hüzün turizmi için ortak geliştirilmiş ve üzerinde ortak görüşte birleşen bir tanım bulunmamaktadır (Yan, vd., 2016).

Foley ve Lennon (1996) hüzün turizmini “gerçek veya meta ölümü, felaket bölgelerinin tanıtımını ve ziyaretçiler tarafından tüketimini kapsayan bir fenomen” olarak tanımlamıştır. Marcel (2003) ise, trajedilerin ya da tarihsel olarak ünlü kişilerin ölüm yerlerine ve hayatı etkileyen yerlere yapılan ziyaretler şeklinde tanımlamaktadır (akt. Tarlow, 2005:48). Bir başka tanımda ise hüzün turizmi, kültür turizmi veya miras turizminin alt bölümü olarak medyanın ve iletişimin küresel gelişmesinin yanı sıra turistlerin ihtiyacının bir sonucu şeklinde açıklanmıştır (Tanaş, 2013). Hüzün turizmi geçmişte meydana gelmiş ölüm ve üzüntünün yaşandığı yerlere gerçekleştirilen gezilerdir (Albayrak, 2013: 68). Kılıç ve Akyurt (2011: 213) hüzün turizmini, “işkence, soykırım gibi ölüm olaylarının gerçekleştiği yerler, bu olaylar adına yapılan anıt ve müzeler ile yoksulluk, doğal afet gibi acı olayların yaşandığı yerlere seyahat etmeyi kapsayan bir turizm çeşidi” şeklinde tanımlamışlardır.

Hüzün turizmi, ölümü kanıtlayan veya anma töreni düzenlenen yerlere gezileri de içeren bir kültür turizmi olarak da tanımlanmaktadır (Tanaş, 2013). Belli bir düzeye kadar bu geziler ölümün konusu olan kişi ya da kişilerin kişisel özelliklerinden, ölüm ile ilgili yerin karakteristik yapısından ve katılımcıların motivasyonlarından kaynaklanmış olabileceğinden, hüzün turizminin (thanatourism) aşağıdaki perspektiflerden ele alınması önerilmektedir (Tanaş, 2013:23):

- Ölmüş kişi veya kişilerin kişisel nitelik ve başarıları.
- Ölümle ilgili olay veya yerin karakteristik yapısı, tarihi ve yorumlanması.
- Motivasyon ve ihtiyaçlar (eğitim, saygı, macera, heyecan, eğlence) etkiler (psikolojik, sosyolojik, ekonomik).

Hüzün turizminin literatürde farklı şekillerde kavramlaştırılmasının temelinde hissedilen duyguların farklılığı yatmaktadır. Hüzün turizmi çerçevesinde ziyaret edilen destinasyonlar her bir turist için farklı duygular ortaya çıkarabilir. Örneğin bir destinasyon, ziyaret eden turiste hüzün başka bir turiste ise gurur ya da nefret hissi verebilir (Birdir, vd., 2015). Hüzün turizminde kronolojik olarak zaman sorunu bulunmaktadır. Eski çağda veya orta çağda meydana gelmiş bir olay hüzün turizmi çerçevesine girmeyebilir.

Çünkü o dönemde yaşanmış olaylar günümüz dünyası için etkilerini devam ettirmemektedir. Bir olayın hüznün turizmi kapsamında ele alınması için onun hatırlanabilir ve modern dünya için sonuçlarının kuşku ve endişe verici olması gerekmektedir (Lennon ve Foley, 2000).

Hüznün turizminde, gerçekleşmiş olaylarda yaşananları anlamak, o olayı yaşayanlarla aynı duyguları paylaşabilmek amaçlanmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011). Hüznün turizmi destinasyonları ve felaket anıt kutsal alanları medenileştirilmiş (evcilleştirilmiş) ölümün bir biçimidir (Korstanje ve Ivanov, 2012). Hüznün turizmi bireylere ölümü deneyimleme, geçmişini hatırlama olanağı sağlarken, ayrıca onlarda tarih bilincini güçlendiren turizm, toplum, politika ve ekonomiyi içeren bir hareketlilik (Yan, vd., 2016). Tarihini izlerini keşfetme olanağı sağlayan bu trajedi yerleri bir parşömen kâğıdı olarak çözümlenebilir. Önemli büyüklükte gerçekleşen trajik olayların somut ya da soyut izlerini içeren o yere ait hafıza elemanları bir kültür ve turizm kaynağıdır (Sanna ve García Fernández, 2012). Dolayısıyla hüznün turizmi, tarih, miras, turizm ve trajedilerin birden fazla katmanlı karışımı (Niemela, 2010) şeklinde ifade edilebilir.

3. HÜZÜN TURİZMİ KAYNAKLARI VE MOTİVASYON FAKTÖRLERİ

Toplumların sahip oldukları değerleri koruyarak, kendilerinden sonraki kuşaklara aktardıkları kültürel miras ve en önemli noktasını miras kalan tarihi eserlerin, yapıların ve sanat eserlerinin oluşturduğu (Albayrak, 2013) miras turizmi ile ilgili araştırmaların çerçevesinde de kabul edilen hüznün turizmi, (Chang, 2014) sahip olunan tarihi değerleri korumak, tanıtmak ve turistik açıdan kullanma olanağı sunmakla birlikte sezon dışında da yapılabirliği ile turizmi yılın tamamına yayma açısından da önemli bir turizm çeşididir (Kılıç ve Akyurt, 2011). Bununla birlikte hüznün turizmi, geçmişten önemli bilgiler sunan ama herkese hitap etmeyen turizmin özel bir türüdür (Niemela, 2010).

Ölümlü varlıklar olarak yaşamak gibi ölmek zorunda olan insanoglunun bu durumu hüznün turizmi kavramının can alıcı, kilit noktalarının temelini oluşturur (Stone, 2006). Ölüm, çağdaş bilişsel turizmde yaygın olarak bulunan kültürel bir varlıktır. Turizm tüketiminin değişen karakteri, genellikle uzun zamandır tanıdıkları fakat nispeten kötü belgelenmiş ve incelenmiş yeni turizm alanlarının keşfedilmesine yol açmaktadır (Tanaş, 2013). Ölüm, insanları her zaman belirli olaylara zamanla yakınlaştırmaktadır. İnsanlar yeteneği olduğu sürece, hüznün içerikli cazibe merkezlerine doğru bilinçli veya başka yollarla yolculuk etmektedir. Ölümle ilgili turizm, tarihsel açıdan bakıldığında, Roma dönemi ve gladyatör oyunları ya da ortaçağda yaşanan

kamusal uygulamalara katılma gibi örneklere benzetilebilir (Harbsmeier, 2013). Ölüme duyulan bu ilginin günümüz turizm anlayışından önce de var olduğu bilinmektedir. Bu ilgi ve seyahatler, Ortaçağ sonlarında Avrupa kültüründe yaygın olarak bulunan “thanatopic” inancına da bağlanmaktadır (Seaton, 1996). Farklı sebeplerle meydana gelen ölüm vakalarının çekiciliği, bu alanlara merak, kişilere atfedilen kıymet, mezarlıklar, kalıntılar ve afet benzeri yıkıma neden olan olayların ilgi uyandırması, turistleri hüzün turizmine yönelten faktörler arasındadır (Albayrak, 2013).

Literatürde hüzün turizmi farklı açı ve yaklaşımlarla ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda ziyaretçi motivasyon faktörleri (Yuill, 2003; Kaya, 2006; Niemela, 2010; Akyurt Kurnaz, vd., 2013; Mudzanani, 2014; Deutsch, 2014; Busby ve Devereux, 2015), antropolojik ve psikolojik yönü (Korstanje ve Ivanov, 2012; Korstanje, 2015), hüzün turizm potansiyeli (Tanaş, 2013; Kužnik, 2015), mabetleşme süreci (Seaton, 1999; Slade, 2003; Aliğaoğlu, 2008; Aksakallı, vd., 2016), imaj (Kılıç ve Akyurt, 2011), medya ilişkisi (Harbsmeier, 2013), çekicilik unsurları (Henderson, 2000), deneyim (Bittner, 2011; Kang, vd., 2012, Chang, 2014; Birdir, vd., 2015), sosyo-kültürel miras (Aliğaoğlu, 2004), kavramsal (Stone, 2006; Stone ve Sharpley, 2008) açılardan ele alınmıştır.

Hüzün turizmi motivasyon unsurları üzerine bir çok çalışma yapılmış ve farklı hüzün turizm destinasyonları için benzer ve farklı motivasyon unsurları tespit edilmiştir. Yuill (2003), Holokost Müzesini ziyaret edenler üzerinde yaptığı çalışmada hüzün turizmi motivasyonlarını; miras, tarih, sorumluluk, merak, ölüm ya da ölme, nostalji, eğitim, hatırlama, sanat eserleri olarak tespit etmiştir. Dunkley vd. (2011), Somme ve Ypres savaş alanlarını ziyaret edenlerin motivasyonlarını belirlemiştir. Bu motivasyonları; olayı doğrulama, toplu ve kişisel anma olarak sıralamıştır (Yan vd., 2016). İtici faktörler olarak; yenilik, rutin hayattan uzaklaşma, akrabalık ilişkilerinin geliştirilmesi, nostalji, eğitim ve medya ziyaretçileri motive eden faktörler (Mudzanani, 2014) iken hüzün turizm konusuna arz perspektifinden bakan (Stone, 2006), tüketici talebini daha iyi keşfetmek için bir temel oluşturmayı amaçladığı çalışmada, turistlerin hüzün turizm alanlarını ziyaretinde motivasyondan çok alanın özelliklerinin daha önemli olduğunu belirtmektedir.

4. HÜZÜN TURİZMİ TİPOLOJİLERİ

Seaton (1999) hüzün turizmi tipolojisini; ölüm anını görmek amacıyla yapılan seyahatler, meydana geldikten sonra bireysel veya kitlesel olarak ölüm alanlarına yapılan seyahatler, özel ölüm veya ölümlerin, olayın gerçekleştiği yerden uzakta oluşturulmuş kalıntılarını görme amacıyla yapılan seyahatler,

ölülerin gömüldüğü yerler veya anıtlara yapılan seyahatler ve temsili ölüm alanlarına olan seyahatler şeklinde sınıflandırmıştır (Albayrak, 2013). Timothy (2011) ise hüznün turizmi yerlerini; insanların hapsedildiği yerler (hapisaneler), savaş ve çatışma yerleri (savaş meydanları), doğal afetler (depremler), ölümle ilişkili yerler (mezarlıklar, cinayet yerleri) ve ürkütücü çekim yerleri (akıl hastaneleri, batık gemiler) olmak üzere beş şekilde ele almaktadır (Mudzanani, 2014). Hüznün turizmi alanlarına cezaevlerinden dönüştürülen müzeler örnek teşkil etmektedir. (Sezen Doğancılı ve Civelek Oruç, 2016). Bu bağlamda Sinop Tarihi Cezaevi ve Ulucanlar Cezaevi Müzesi insanların hapsedildiği yerlere örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca kitlesel ölümlerin gerçekleştiği yerlere Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Başkomutan Tarihi Milli Parkı savaş alanları ve Sarıkamış örnek olarak verilebilir. Ölümle ilişkili yerlere ise Anıtkabir örnek olarak gösterilebilir.

Turizm sektörünün hızlı gelişmesi sosyal, kültürel gelişmeleri ile özellikle yüksek ekonomik katkıları, beraberinde rekabeti de getirmiştir. Bu durum, ülkelerin sahip oldukları destinasyonları pazarlamasını gerektirmiş ve bunun sonucunda destinasyonlar arasında farklılıklar ve talep doğrultusunda turizm türleri oluşmuştur. Bu turizm türlerinden birisi de hüznün turizmdir. Hüznün turizmi, “ölüm, acı, keder gibi duygular ile şekillenen” bir turizm türüdür (Akyurt Kurnaz, vd., 2013). Turizm sektöründe alternatif turizm türleri ile birlikte çeşitlilik artmakta ve bunun sonucunda da turizmin belirli bir mevsime bağlılığı azalmaktadır. Bu durum gelir ve istihdam faydalarını da tüm yıla yaymaktadır. Kültür ve kültürel miras kapsamında yer alan “hüznün turizmi” de mevsimsel bağımlılığı olmayan turizm türlerindedir (Yıldız, vd., 2015). Bununla birlikte hüznün turizmine son yıllarda katılımcı sayısı gittikçe yükselmekte, sürdürülebilirliği ve elde edilen gelirler açısından önemi her geçen gün artmaktadır (Varol, 2015).

İnsanları seyahat etmeye yönelten faktörlerden birisi de tarihte yaşanmış olayları yerinde görmek ve bu olaylardan pay almaktır. Toplumların geçmişlerinde hem zevk aldığı ve gurur duyduğu başarılı günler ve olaylar, hem de üzücü ve acı olaylar vardır. Ölüm ve acının gerçekleştiği alanlara seyahat etmeyi kapsayan bu turizm alanlarına; Sinop Cezaevi veya Alcatraz hapisanesi, Çanakkale Gelibolu Tarihi Milli Parkı veya Waterloo savaş alanları, Auschwitz ölüm kampları gibi işkence merkezleri ve Dolmabahçe Sarayı ve Kerbala örnek olarak verilebilir (Kozak ve Bahçe, 2012). Doğal felaketler ve felaket sonrası meydana gelen olaylar da hüznün turizmi kapsamında ele alınmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011). Doğal nedenlerle insan müdahalesi olmadan gerçekleşen ve ölüm ile acı ilişkili bu turizm türüne; 2011 yılında Japonya’da Fukushima’ya cazip bir turizm merkezine dönüştüren Tohoku depremi ve sonrası gerçekleşen tsunami, New Orleans’ı harabeye çeviren

Katrina Kasırgası (Yıldız, vd., 2015) Etna Yanardağ püskürtmesi, 17 Ağustos depremi gibi doğal afetler, Hiroşima veya Manhattan gibi felaketler örnek olarak verilebilir (Kozak ve Bahçe, 2012)

Hüzün turizmi, 21. yüzyılın fenomeni olmakla birlikte çok uzun bir mirasa sahiptir. Bu, ölüm, acı, kazalar, felaketler ve trajediler mekânlarıyla ilişkili turistik yerleri ve varış noktalarını içeren özel bir turizm türüdür. Özel bir turizm türü olan hüzün turizmi; acı, kaza, felaket ve trajedi mekanlarıyla bağlantılı olan turistik mekanlara ve destinasyonlara yapılan ziyaretleri içerir (Kuznik, 2015). Hüzün turizmi kapsamında merakla ya da büyüleyici bir hayranlıkla hareket eden binlerce turist, hayatta kalanların gölgesini hissetmek için organize turlara para ödemektedir. Aslında benzer ya da daha kötü bir felaket sadece an meselesidir (Korstanje ve Ivanov, 2012).

Savaş meydanları insanların ziyaret etmek istediği ölüm alanlarıdır (Doğaner, 2006). Ayrıca turist açısından değerlendirildiğinde savaş alanlarına yapılan ziyaretlerin farklı etkileri de bulunmaktadır. Örneğin, miras ve kimlik, tarih, ölüm ve ölümler, suçluluk duygusu, merak ve yenilik, geçmişe özlem gibi itici güçlerin yanı sıra eğitim, anma, anıt ve eserleri görme ve yerin kutsallaştırılması gibi çekici güçler (Okuyucu ve Erol, 2018) savaş alanını ziyaret motivasyonunu etkilemektedir. Ayrıca bu alanların manevi ve milli duygulara hitap ettiği ve milli bilinç düzeyini arttırdığı ve savaşın etkilerini gözler önüne serdiği belirtilmektedir (Atay ve Yeşildağ, 2010; Türk, 2023). Gerek Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı gerekse Başkomutanlık Tarihi Milli Parkı gibi iki önemli savaş alanı gün geçtikçe daha fazla ziyaretçi tarafından rağbet görmektedir.

Turizm hareketliliği çerçevesinden Türkiye'nin sahip olduğu hüzün turizmi destinasyonlarına bakıldığında; hüzün turizmi destinasyonu ve ürün çeşitliliğinin fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hüzün turizmi destinasyonlarının ağırlıklı ziyaretçilerinin ülke içinde yaşayan vatandaşlar olduğu dikkate alındığında özellikle iç turizmin daha geniş bir kitleye yayılmasında için önemli bir turizm türü olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de en çok ziyaretçi çeken bazı hüzün turizmi alanları; Anıtkabir, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Başkomutan Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış, Dolmabahçe Sarayı, Sinop Cezaevi ve Ulucanlar Cezaevi Müzesi şeklinde sıralanabilir (Ergun ve Oktay, 2022). Türkiye'de en fazla ziyaret edilen savaş alanı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'dır (Türkiye Kültür Portalı, 2023). Örneğin 2021 yılında Anıtkabir'i 91.982'si yabancı 2.176.973 ziyaretçi, 2022 yılında 288.546'sı yabancı 3.966.286 ziyaretçi, 2023 yılı Aralık ayına kadar 269.790'ı yabancı toplam 5.773.045 ziyaretçi ziyaret etmiştir (www.anitkabir.tsk.tr).

Geçmişte yaşanmış doğal felaketlerin bıraktığı izleri, efsane ve hikâyelerle turistlere sunmak turizm gelirlerini arttırırken aynı zamanda destinasyonu da çekici hale dönüştürebilmektedir (Erel vd., 2012). Antik kentlerinde dâhil olduğu tur/gezi organizasyonlarında, tarihi-arkeolojik bilgilerle birlikte, kent hayatını da etkilemiş olan afet bilgilerinin de anlatılması gezileri daha renkli hale getirecektir (Erel vd., 2010). Bu bağlamda Troia, Hierapolis, Erythrai, Laodikeia gibi zamanında felaketler yaşayan (Karadoğan, 2020) antik şehirlerin aktarımında benzeri uygulamalara yer verilebilir.

Her turizm destinasyonu diğer turizm destinasyonlarından kendine özgü ayırt edici bir çok özellik ve çekiciliğe sahiptir (Birdir, vd., 2015). Kültür turizmi, tarihi olduğu kadar daha yakın tarihli önemli olayların gerçekleştiği, tekrar tecrübe olanağı sağlayan hafıza yerlerini de kapsar (Sanna ve García Fernández, 2012). Hüzün turizmi bağlamında felaketlerin yaşandığı destinasyonlarda, bu felaketlerin hem unutulmaması hem de ders alınabilmesi açısından hüzün alanları değerlendirmektedir. Örneğin ülkemizde Pompei gibi bir felaket yaşanmamıştır. Ancak çok şiddetli depremler yaşanmış ve bu depremler hafızalara kazınmış ve anılar mekanik olarak, kitap, resim ve fotoğraflarla üretilmiştir (Aliğaoğlu, 2004). 6 Şubat 2023'te yaşanan Kahramanmaraş depremleri yüzyılın en şiddetli felaketlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

5. SONUÇ

Türkiye hüzün turizmi açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Tarih boyunca gerek doğal gerekse yapay bağlamda pek çok felaket ve acıya sahne olan Anadolu toprakları önemli bir miras alanıdır. Bu alanların alternatif turizm bağlamında değerlendirilmesi turizm talebine katkı sağlayacaktır. Ayrıca mevsimlik yoğunlaşmanın önüne geçilmesi anlamında da turizm sezonunun uzamasını sağlayacak ve turizmin farklı bölgelere yayılmasına da fırsat oluşturacaktır. Ayrıca konuya hüzün destinasyonları açısından bakıldığında bu turizm faaliyetinin yılın her ayı yapılabilmesi, zamansal ve mekânsal yoğunlaşmadan kaynaklı turizmin negatif etkilerinin azaltılması ve sürdürülebilirliğine de önemli bir katkı sağlayacaktır (Aylan ve Kaya, 2020). Ulusal ve bölgesel turizm plan ve politikalarının bu bağlamda geliştirmesi oldukça önemlidir.

Hüzün turizmi tarih ve insanlıkla yoğun ilişkili bir turizm türüdür. Tarihsel süreçte insanlığı derinden etkilemiş olayların olduğu yerlerin korunmuşluk düzeyi insanlar üzerinde daha etkili olduğu söylenebilir (Çimen, 2020). Bu bağlamda hüzün turizmi alanlarının korunması ve sürdürülebilir turizm anlayışıyla, taşıma kapasitesine özen gösterilerek, zarar vermeden yaşatılması oldukça önemlidir.

Hüzün alanları yeni nesillerin yetiştirilmesinde, kültür ve tarihi öğrenme, olaylardan ders çıkarma gibi konularda da fayda sağlayacaktır. Özellikle milli eğitim stratejilerinde bu alanların gezilip görünmesi ve yaşananların öğrencilere aktarılması gibi konuların dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (Çelik, 2017). Bunun yanı sıra turizm eğitimi veren kurumlarında hüzün turizmin farkındalığının artırılmasında rol alması son derece önemlidir (Alili, 2017).

Hüzün turizmi kapsamında yer alan destinasyonların tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yapılmalı, tur programlarında yer almaları sağlanmalı, altyapı ve üst yapı imkanları geliştirilmeli ve hüzün turizmi pazarı oluşturularak bu destinasyonlar turistler tarafından cazip hale dönüştürülmelidirler (Akyurt Kurnaz, vd., 2013).

Literatürde hüzün turizmi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle savaş alanlarına yönelik çalışmalara yoğunlaştığı, hüzün turizmi kapsamında önemli potansiyele sahip diğer destinasyonlara yönelik yapılan çalışma sayısının yetersiz olduğu görülmektedir (Varol, 2015). Ayrıca hüzün turizmi motivasyonunda eğitsel ve duygusal amaçların yanı sıra merak ve tarihsel mirasa sahip çıkılması da önemli bir seyahat motivasyon unsurudur. Bu bağlamda hüzün turizmiyle ilgili derinlemesine araştırma yapılması (Kodalak ve Baltacı, 2023) hüzün turizmi katılımcılarının demografik ve sosyo kültürel özelliklerinin belirlenmesi ve motivasyon kaynaklarının tespit edilmesine dönük araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksakallı, Z., Selçuk, G. N. & Işık, C. (2016). Nene Hatun Tarihi Milli parkı'nın hüüzün turizmi ve mabetleşme yönünden değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Özel Sayısı*, 215-240.
- Akyurt Kurnaz, H., Çeken, H., & Kılıç, B. (2013). Hüüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 57-73.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Aliağaoğlu, A. (2004). Sosyo-kültürel miras turizmi ve Türkiye'den örnekler. *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 50-64.
- Aliağaoğlu, A. (2008). Savaş alanları turizmi için tipik bir yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı. *Milli Folklor*, 78, 88-104.
- Alili, M. (2017). Avrupa'daki ve Türkiye'deki hüüzün turizmi destinasyonlarının karşılaştırması üzerine teorik bir çalışma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2010). Savaş alanları ve turizmi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), 65-72
- Aylan, S. ve Kaya, İ. (2020). Bir hüüzün turizmi destinasyonu olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi ziyaretçilerinin elektronik yorumlarının içerik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 488-504.
- Bittner, M. (2011). 'Dark tourism': Evaluation of visitors experience after visiting thanatological tourist attractions. *Turizam*, 15(4), 148-158.
- Birdir, K., Dalgıç, A., Güler, O. & Kayaalp, Y. (2015). Hüüzün turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını ziyaret eden yabancı turistlerin deneyimleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 12-23.
- Blair, J. (2002). Tragedy turns to tourism at Ground Zero. <https://www.theage.com.au/world/tragedy-turns-to-tourism-at-ground-zero-20020629-gdu-cga.html>, Erişim tarihi: 10.12.2023.
- Bender, D. (2015). Record 1.5 million visitors to Auschwitz in 2014, 70 per cent under 18 (video). <https://www.algemeiner.com/2015/01/04/record-1-5-million-visitors-to-auschwitz-in-2014-70-percent-under-18-video/>, Erişim tarihi: 10.12.2023
- Busby, G. ve Devereux, H. (2015). Dark tourism in context: The diary of Anne Frank. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 6(1), 27-38.
- Chang, T. Y. (2014). Dark tourism the effects of motivation and environmental attitudes on the benefits of experience. *Revista internacional de Sociología*, 72(2), 69-86.

- Cohen, E. H. (2011). Educational dark tourism at an in populo site: The Holocaust museum in Jerusalem. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 193-209.
- Çelik, A. (2017). Hüzün turizmi üzerine bir derleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 41-55.
- Çimen, H. (2020). Hüzün turizminin tercih edilmesinde temel motivasyonların kavramsal incelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 47, 386-393.
- Disaster Tourism (2009). "Disaster Tourism. A Complete Disaster".<http://disastertourism.co.uk/index2.html>, Erişim Tarihi: 10.08.2016
- Deutsch, B. (2014). Tourists' motivations for engaging in Dark Tourism. Case study of Apartheid memorials in South Africa. Bachelor thesis, Modul University Vienna. Dostupno na: https://www.modul.ac.at/uploads/files/Theses/Bachelor/Thesis_final_Barbara_Deutsch.pdf (Erişim tarihi: 11.12. 2023).
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu savaş alanları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 46, 1-21.
- Dunkley, R., Morgan, N. & Westwood, S. (2011). Visiting the trenches: Exploring meanings and motivations in battlefield tourism. *Tourism Management*, 32(4), 860-868.
- Erel, L., Adatepe, F. ve Demirel, S. (2012). Akdeniz bölgesi turizmine tarihsel depremlerin yansımaları. II. Disiplinler Arası Turizm Araştırmaları Kongresi, 12-15 Nisan 2012, Antalya, 284-291.
- Erel, L., Adatepe, F. ve Demirel, S. (2010). Doğal afet turizmine Dünyadan ve Türkiye'den örneklerle bir bakış. I. Disiplinler Arası Turizm Araştırmaları Kongresi, 27-30 Mayıs 2010, Nevşehir, 533-539.
- Ergun, C. ve Oktay, K. (2022). Türkiye'deki mevcut ve potansiyel hüzün turizmi alanları üzerine bir inceleme. *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 15-24.
- Foley, M. ve Lennon, J. J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 198-211.
- Harbsmeier, M. (2013). "Dark Tourism" - and the influence of the media, HIB, 3.1.2, semester 1, 2013, Group 2
- Henderson, J. (2000). War as a tourist attraction: the case of Vietnam. *International Journal of Tourism Research*, 2(4): 269-280.
- Kang, E.J., Scott, N., Lee, T. J. & Ballantyne, R. (2012). Benefits of visiting A "Dark Tourism" site: The case of the Jeju April 3rd Peace park, Kore. *Tourism Management*, 33, 257-265.
- Karadoğan, S. (2020). Antik çağların öngörülemeyen trajedileri. *Aktüel Arkeoloji*, <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/antik-caglarin-on-goru-lemeyen-trajedileri>, E. Tarihi: 11.12.2023

- Kaya, O. (2006). Ölüm turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı ziyaret eden turistlerin ziyaret motivasyonlarını anlamaya yönelik bir araştırma ve sonuçları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kılıç, B. ve Akyurt H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 209-232.
- Kodalak, O. ve Baltacı, M. (2023). Hüzün turizmi ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(3), 1137-1156.
- Korstanje, M. E. (2011) Detaching the elementary forms of darktourism. *Anatolia*, 22(3), 424-427.
- Korstanje, M. E. ve George, B., (2015). Dark tourism: Revisiting some philosophical issues. *E-Review of Tourism Research*, 12, (1/2), 127-136.
- Korstanje, M. E. ve Ivanov, S. (2012). Tourism as a form of new psychological resilience: The Inception of dark tourism. *Cultur; Revista de Cultura e Turismo*, 6(4), 56-71.
- Kozak, M. A. ve Bahçe, A. S. (2012). *Özel ilgi turizmi*. Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Korstanje, M. (2015). The anthropology of dark tourism. *Exploring the contradictions of capitalism*. CERS, Leeds.
- Kuukasjärvi, M. T. (2006). Dark tourism- The dark side of man? Business Economics and Tourism, Degree Programme of Hotel and Restaurant Business, Vaasa Polytechnic, <https://www.jiscmail.ac.uk/cgi-bin/webadmin?> Erişim tarihi: 01.12.2016
- Kužnik, L. (2015). Typology of dark tourism heritage with its implications on Slovenian future dark tourism products, *RSC*, 7(3), 318-348.
- Lennon, J.J. ve Foley, M. (2000). *Dark tourism: The attraction of death and disaster*. London: Continuum.
- Mudzanani, T. (2014). "Why is death so attractive? An analysis of tourists' motives for visiting the Hector Peterson Memorial and Museum in South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(15), 570-574.
- Niemela, T. (2010). Motivation Factors in Dark Tourism, Case: House of Terror. Lahti University of Applied Sciences Degree Programme in Tourism and Hospitality Management.
- Okuyucu, A. ve Erol, F. (2018). Savaş Alanları turizmine yönelik motivasyon, duygu ve deneyimler: Metristepe ve İnönü Şehitlikleri-Bozüyük Örneği. *Coğrafya Bilimler Dergisi*, 16(1), 135-151

- Sanna, S. ve García Fernández, N. (2012). Sicily: A journey between the ruins. In 6th Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU): TOURBANISM, Barcelona, 25-27 January (1-10).
- Seaton, A.V. (1996). Guided by the Dark: From thanatopsis to thanatourism, *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 234,244.
- Seaton, A.V. (1999). War and thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130-158.
- Sezen Doğancılı, O. ve Civelek Oruç, M. (2016). Cezaevlerinin müzeye dönüşüm süreci: Sinop Cezaevi örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 268-284.
- Slade, P. (2003). Gallipoli thanatourism the meaning of ANZAC. *Annals of Tourism Research*, 30 (4), 779-794.
- Stone, P. R. (2005). Dark tourism- An old concept in a new World. *Tourism Magazine by the Tourism Society (UK)*. 4(125) http://works.bepress.com/philip_stone/26/. Erişim tarihi: 12.12.2023
- Stone, P., R. (2006). A dark tourism spectrum: Towrads a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions, *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 54(2), 145-160.
- Stone, P. R. (2010). Death, dying and dark tourism in contemporary society: A theoretical and empirical analysis. Doctoral thesis, University of Central Lancashire, <https://core.ac.uk/download/pdf/40019167.pdf>, Erişim tarihi: 12/12/2023.
- Stone, P.R. (2011). Dark Tourism and the cadaveric carnival: Mediating life and death narratives at Gunther von Hagens' Body Worlds. *Current Issues in Tourism*, 14(7), 685-701.
- Stone, P. ve Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 574-595.
- Tanaś, S. (2013). Tourism 'Death Space' and thanatourism in Poland. *Current Issues of Tourism Research*, 3(1), 22-27.
- Tarlow, P. E., (2005). Dark tourism, The appealing, 'dark' side of Tourism and more In *Niche Tourism, Contemporary Issues, Trends and Cases*, (Ed. Marina Novelli), Routledge, Elsevier Butterworth-Heinemann, (47-58)
- Timothy, DJ. (2011). *Cultural heritage and tourism: An introduction*. Canada: Channel View.
- Türk, O. (2023). Savaş alanlarına yönelik algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin rolü: Muş Malazgirt Savaş Alanı örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(48), 310-333
- Türkiye Kültür Portalı, (2023). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı – Çanakkale. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/canakkale/gezilecek-yer/gelibolu-yarimadasi-tarihi-milli-park-alani> E. Tarihi: 07.12.2023

- Varol, F. (2015). Hüzün Turizminin Türkiye’de var olan potansiyeli üzerine kuramsal bir araştırma. I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015), 28 – 30 Mayıs 2015, 3, 147-160, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yan, B. J., Zhang, J., Zhang, H. L., Lu, S.J. & Guo, Y. R. (2016). Investigating the motivation-experience relationship in a dark tourism space: A case study of the Beichuan earthquake relics, China. *Tourism Management*, 53, 108-121.
- Yıldız, Z., Yıldız, S. & Aytemiz L. (2015). Kara turizm, terör turizmi ve Türkiye potansiyeli. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 390-407.
- Yuill, S. M. (2003). Dark tourism: Understanding visitor motivation at sites of death and disaster. Master Of Science, Recreation, Park and Tourism Sciences, Texas A&M University.
- https://www.anitkabir.tsk.tr/05_etkinlikler_duyurular/anitkabir_ziyaretci_sayilari.html. Erişim Tarihi: 15/12/2023
- www.911memorial.org. Erişim Tarihi: 11/10/2020

